

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri

*

Cemal Güven* - Ekrem Zahid Boyraz**

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak., Sosyal Bilgiler
Eğitimi, Meram/Konya /Türkiye
E-Posta: cemalguven@gmail.com

** Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bil-
giler Eğitimi, Meram/Konya/Türkiye
E-Posta: ekremzboyraz@gmail.com

Öz

Çalışmanın amacı, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk dönemindeki Maârif Vekilliği faaliyetlerini incelemektir. Hamdullah Suphi Bey yeni Türkiye Devleti'nin Dr. Rıza Nur'dan sonra ikinci Maârif Vekilidir. Yaklaşık bir yıl süren (16.12.1920-12.11.1921) Maârif Vekilliği görevindeki icraatları incelenmeye çalışılmıştır. Hamdullah Suphi Bey 1925 yılı içerisinde (3.3.1925-19.12.1925) ikinci kez Maârif Vekilliği görevini yürütmüştür. Çalışmanın kapsamı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ilk Maârif Vekilliği dönemidir. Çalışmada ilk olarak Hamdullah Suphi Bey, kişilik olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Millî tarihimizde önemli bir yeri olan İstiklâl Marşı'nın milletimize kazandırılması sürecinde Maârif Vekili olarak üstlendiği sorumluluğa ve kişisel gayretlerine değinilmiştir. İstiklâl Savaşı devam ederken olağanüstü şartlar altında da olsa toplanmasına karar verilen ve icra edilen Maârif Kongresi hakkında bilgiler sunulmuştur. Maârif Kongresi'nde kabul edilen İbtidâ'îye Mekteplerinin ders programları, kendilerinden önceki ve sonraki programlarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Maârif Kongresi'ne başkanlık eden Hamdullah Suphi Bey'in kongreye katkısı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ana kaynaklarını Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri ile dönemin gazete haberleri teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: "Hamdullah Suphi Tanrıöver", "Maârif Vekili", "Türkiye Büyük Millet Meclisi"

The first Minister of Education Period Activities of Hamdullah Suphi Tanrıöver

*

Abstract

The objective of the study is to examine Minister of Education activities of Hamdullah Suphi Tanrıöver in the first period of Turkish Grand National Assembly. Mr. Hamdullah Suphi is the second Minister of Education of New Turkish State after Doctor Rıza Nur. His activities in Minister of Education position nearly for one-year period (16.12.1920-12.11.1921) are tried to be examined. Mr. Hamdullah Suphi executed Minister of Education duty for the second time in 1925 (3.3.1925-19.12.1925). But the scope of the study is the first period of Mr. Hamdullah Suphi Tanrıöver as Minister of Education. Mr. Hamdullah Suphi has been tried to be introduced regarding to his personality. His responsibility as Minister of Education and personal efforts to make gain The Turkish National Anthem that has great importance in our national history to our nation has been emphasized. Information about Education Council that was decided to meet and executed under extraordinary conditions while continuing of Independence War was presented. Syllabus of Teaching Schools (İbtidâîye Mektepleri) was accepted at Education Council and their syllabus has been compared to previous and next programs and so assessed. Mr. Hamdullah Suphi's contribution to congress of which chairman was Mr. Hamdullah Suphi was emphasized. The main resources of the study are Turkish Grand National Assembly Minutes and newspaper news of the period.

Keywords: "Hamdullah Suphi Tanrıöver", "Minister of Education", "Turkish Grand National Assembly"

Giriş

Hamdullah Suphi Tanrıöver ile ilgili olarak günümüze kadar çeşitli inceleme yazıları yazılmış, biyografi çalışmaları yapılmıştır. Onun edebiyatçı/hatiplik yönü veya Türkçü kimliği¹ hep ön planda olmuştur. Ancak Hamdullah Suphi Bey, aynı zamanda politik bir şahsiyettir. Hamdullah Suphi Bey, BMM Hükümeti'nin; Türkiye Devleti'nin ikinci Maârif Vekili'dir². Meclis'te iki dönem Maârif Vekilliği yapmış, önemli hizmetlerde bulunmuş yürekli bir kişiliğe sahip bilge bir şahsiyettir.

Bu çalışmada Hamdullah Suphi Bey'in ilk Maârif Vekilliği dönemindeki faaliyetleri ortaya konulacaktır. Hamdullah Suphi Bey'in bu vazife dönemi aynı zamanda Millî Mücadele'nin en zor dönemine rastlamaktadır. 16 Aralık 1920'de başlayan ilk Maârif Vekilliği istifa ettiği 12 Kasım 1921'e kadar sürmüştür. Çalışmanın kapsamı bu tarih aralığını ihtiva etmektedir. 1925 yılı içerisinde ikinci kez Maârif Vekilliğini üstlenmiş ve bu görevi de yaklaşık olarak dokuz ay sürmüştür.

¹ "Hamdullah Suphi Bey, Türk milliyetçilik tarihinin müstesna şahsiyetlerinden biri ve millî varlığımız bakımından yegâne teminat teşkil ettiği hadiselerle sabit olan Türkçülük hareketinin kurucusu büyük mütefekkir, sosyolog Ziya Gökalp'in mefkûre ve mücadele arkadaşı idi. Hamdullah Suphi Bey, eşine pek rastlanmayan bir ahlak adamı idi. O, Türk Ocağı'nın ana görüş olarak benimsediği dünya Türklüğünü bütün halinde mütâlâa etmek fikrini ömrünün sonuna kadar muhafaza etmişti. 1932'de Türk Ocaklarının Halkevlerine çevrilmesinden sonra dahi bu fikirden dönmemiş, bir diplomat olarak vazife aldığı komşu ülkelerdeki Türk azınlığı ile yakından meşgul olmuş, Balkan memleketlerinde yaşayan Türklerin, Cumhuriyet Hükümeti adına, gerçek koruyuculuğunu yapmıştı" (Kafesoğlu, 1966, s.744-5).

² İlk Maârif Vekili Sinop Mebusu Rıza Nur Bey'dir. Kendisi Maârif Vekilliği seçiminde Hamdullah Suphi Beyle birlikte aday olmuştur. Seçim sürecinde iki defa da, her iki aday yeterli oy alamamıştır. Hamdullah Suphi Bey iki seçimde de, Rıza Nur Beyden daha fazla oy almasına rağmen (ilk seçimde 60 oya 43 oy, ikinci seçimde 66 oya 42 oy) Meclis Başkanlığı'na bir takrîr sunmuştur. Takrîrde: "Maârif Vekâleti için dün vâki olan intihâbda re'ylerin inkisâma uğraması nazar-ı dikkate alınarak Meclis-i Âliye istinkâfımı arz etmeye lüzûm gördüm, Maârif Vekâleti hususunda hiç bir arkadaşımın en küçük bir arzu ifade etmediğini ve bu yolda hiçbir ferdin telkinini kullanmadığını bilhâssa kayı ve işaret ettikten sonra zamanın her şeyden ziyâde mütesânid ve yek-pâre bir kuvvetle dahilî ve haricî selâmetimizi istihsâl edecek bir hey'et-i icrâiyyeye lüzûm gösterdiğini düşünerek nâm-zed olan diğer muhterem arkadaşımıza bir ekseriyyet-i kavîyye ile te'yid ve müzâheretini bahşetmesini Meclis-i Âliden ricâ ederim" diyerek adaylıktan Rıza Nur Bey lehine çekilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, (1) 4.5.1336/1920, s.202). Böylelikle Rıza Nur Bey 65 oyla BMM Hükümeti'nde ilk Maârif Vekili olmuştur.

I. Hamdullah Suphi Bey ve Ailesi

Hamdullah Suphi, İstanbul Aksaray Horhor'daki Suphi Paşa Konağı'nda 1886 yılında doğmuştur. (Çoker, 1995, s.109).

Osmanlı Devleti'nde siyâset ve idâre, ilim ve edebiyat sahalalarında mühim mevkiler tutmuş asîl ve köklü bir ailenin mensubu olan Hamdullah Suphi Bey'in dedesinin babası Şeyh Necip Efendi, Yunan isyanı sırasında Mora'nın önemli şehirlerinden olan "Tripoliçe" kasabasının idari ve manevi hâkimi idi. Yunan isyancılarına karşı, bu bölgenin Türk hâkimiyetini müdâfaaya çalışmıştı. Hamdullah Bey'in dedesi Abdurrahman Sami Paşa ise, Osmanlı Devleti'nin ilk Maârif Nâzırı'dır. Hamdullah Suphi'nin babası Abdüllatif Suphi Paşa ise Maliye, Nafia, Evkaf ve Maârif nazırlıkları yapmış muktedir bir idâreci, üç yabancı dili ileri düzeyde bilen bir tarih yazarı ve iyi bir eski eserler, özellikle meskûkât, uzmanı idi. Meşhur "Sergüzeşt" yazarı Sami Paşazade Sezai ise Hamdullah Bey'in amcasıdır. İşte böyle entelektüel bir ailenin (Tulum, 1966, s.797) mensubu olan Hamdullah Suphi Bey'in önemli ve büyük hizmetlerde bulunması da daha iyi anlaşılabilir.

İlk tahsilini Altunîzâde ve Numûne-i Terakkî idâdîlerinde tamamladı, daha sonra Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'ni bitirdi (1904). Bir süre Reji İdaresi Tercüme Kalemî, Defter-i Hâkânî Nezâreti Mektûbî Kalemî mülâzımlığı ile Şehremaneti Tercüme Odası'nda çalıştı (1905-1907). Ardından Ayasofya Rüşdiyesi'nde kitâbet, ma'lûmât-ı medeniyye ve Fransızca (1908); Dârü'l-muallimîn'de fenn-i terbiye ve lisân-ı Osmânî (1910); Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'nde edebiyât-ı Türkiyye, fenn-i terbiye ve Türk-İslâm güzel sanatları tarihi dersleri verdi (1913). Balkan Savaşı'ndan sonra elden çıkan Edirne ve Trakya topraklarının Osmanlı Devleti'nde kalması için teşkil edilen komisyonla birlikte Berlin ve Petersburg'a gitti (1913). Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı ve Türk Bilgi Derneği gibi kuruluşların faaliyetlerine katıldı; uzun süre Türk Ocakları'nın başkanlığını yaptı. Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgâli sebebiyle İstanbul'da düzenlenen protesto mitinglerinde yaptığı konuşmalarla dikkati çekti. Son Osmanlı Meb'ûsan Meclisi'ne Saruhan Mebusu olarak seçildi (Uçman, 2010, s.574-5).

Hamdullah Suphi Bey, Türk Ocakları Başkanı olarak Son Osmanlı Meb'ûsân Meclisi seçimlerine katılmış, Saruhan ve Antalya'dan mebus

seçilmiş, Antalya'yı tercih etmiştir. Misâk-ı Millî kararlarının Son Osmanlı Meb'ûsân Meclisi'nde kabulünde etkin rol oynamıştır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgâli sırasında Anadolu'ya geçerek Ankara'da TBMM çatısı altında faaliyetlerini sürdürmüştür (Çoker, 1995, s.110; Esemeli, 1966, s.805-6).

II. Hamdullah Suphi Bey TBMM'de

Şapolyo'ya (1966, s.801) göre; Hamdullah Suphi Bey'in Ankara'da bulunuşu, İstanbul aydınları üzerinde tarifi kâbil olmayan bir temsil icra etmiştir. Kendisinin de içlerinde bulunduğu birçok aydın Hamdullah Suphi'den cesaret bularak Anadolu'ya kaçmıştır.

Millî Mücâdele'nin başlaması üzerine, Hamdullah Suphi Bey, Anadolu'ya geçmiştir. Önce milletvekili, hemen akabinde de TBMM Hükümeti'nin Maârif Vekili olmuş, bu arada Ankara'da Türk Ocağı'nı yeniden kurmuştur. 1925-26'da Anadolu'da iki yüze yakın Ocak açılmış bulunuyordu. Bütün bu işlerin başında, Başkan olarak Hamdullah Suphi Bey, en faal rolü ifâ etmiş, bıkmadan usanmadan çalışmıştır (Ülküşatır, 1966, s.803).

Millî Mücâdele'nin bir kahramanı olan Hamdullah Suphi'nin millî şuurun uyanmasında da hizmetleri büyük olmuştur (Şapolyo, 1966, s.801).

Hamdullah Suphi Bey, Millî Mücâdele günlerinde Millet Meclisi'nde ve meydan hitâbeleriyle ün kazanmış ve gençliğe örnek olmuş bir şahsiyettir. İleri görüşlü, batı uygarlığını anlayarak, Türk milletini ileri bir insan cemiyeti haline getirmeye bütün ömrü boyunca yılmadan çalışmıştır (Şapolyo, 1966, s.801).

Hamdullah Suphi Bey, I. Büyük Millet Meclisi'nin en kuvvetli hatibidir. Rıza Nur'dan sonra Maârif Vekilliği'ne gelen Hamdullah Suphi Bey (16.12.1920), Vekâlete bir "*Hars Müdüriyeti*" kurdu muştur. Bunun üç şubesi vardı: Kütüphaneler, Müzeler ve Güzel Sanatlar. Vekâlet binasının altında bir "*Âli dersler dershanesi*" kurulmuş, Hamdullah Suphi Bey burada sanat tarihi dersleri vermiştir (Şapolyo, 1966, s.801).

III. Maârif Vekili Oluşu

TBMM'nin ilk Maârif Vekili olan Dr. Rıza Nur Bey'in yeni kurulan Sovyet Rusya ile geliştirilmesi düşünülen diplomatik ilişkiler için heyetle birlikte Moskova'ya gönderilmesi üzerine Mecliste yeni bir Maârif Vekilliği seçimi gündeme gelmiştir. Bunun üzerine 14 Aralık 1920'de Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclise bir tezkere sunulmuştur³.

Tezkerede yeni Maârif Vekilliği seçimi için isimleri olanlar⁴; Hamdullah Suphi B. (Antalya), Zekâi B. (Adana), Vehbi B. (Karesi), Yunus Nadi B. (İzmir), Mahmud Esat B. (İzmir) olarak belirtilmiştir (TBMM ZC, (6)14.12.1336/1920, s.376).

Tezkere önerisinin okunmasının ardından görüşmeler ertesi güne bırakılmıştır. 16 Aralık oturumunda tezkerede isimleri Maârif Vekilliği seçimi için geçen Mahmut Esat ve Yunus Nadi Beyler Başkanlığa tahrir sunarak seçimlerde bulunmak istemişlerdir. Diğer adaylar için yapılan seçimde 131 oy kullanılmıştır. Oyların 65'i Hamdullah Suphi Bey'e, 31'i Vehbi Bey'e, 21'i de Zekai Bey'e çıkmıştır. Diğer oyların 12'si çekimsiz ve 1 oy geçersiz sayılmıştır. 1 oya Hamdullah Suphi ve Vehbi Beylerin isimleri birlikte yazılmıştır. Meclis Başkanı yaşanan bu durum üzerine oylamanın yeniden yapılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak genel kurulda bekleyen diğer işlemler düşünüldüğünde bir oyun Hamdullah Suphi Bey'e yazılması oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Böylece Hamdullah Suphi Bey 66 oy ile seçimi kazanmıştır (TBMM ZC, (6)16.12.1336/1920, s.393).

³ Tezkere şöyledir:

"B. M. M. Riyâset-i Cellesine

Maârif Vekîli Dr. Rıza Nur Beyefendinin uzun müddet gaybûbetini icâbettiren bir vazife ile Ankara'dan infikâk etmiş olmaları hasebiyle âtidedeki nâm-zedlerden bir zâtın mûmâ-ileyhin yerine Maârif Vekilliğine intihâbı için muamelâtı lâzîmenin ifâsını ricâ ederim.

B. M. M. Reisi Mustafa Kemal" (TBMM ZC, (6)14.12.1336/1920, s.376)

⁴ İcra Vekilliği Heyeti için yapılacak seçimlerde meb'ûsların başvurusu esas alınmıştır. Seçime katılma şartları Meclisin 1.5.1920 tarihli oturumunda görüşülmüştür. Hamdullah Suphi Bey'in İcra vekilliğinde bulunacak adayların Meclis Başkanı tarafından belirlenmesi gerektiği (uyum açısından) talebi kabul görmemiştir. Karahisarı Sahib Mebusu İsmail Şükrü Bey'in tahriri kabul görmüştür. Böylece İcra Vekilliği seçimi hakkındaki kanunun ikinci maddesi, "*İcrâ Vekîlleri, Büyük Millet Meclisinin ekseriyet-i mutlakasıyla aralarından intihâb olunur*" şeklinde düzenlenmiştir. Sürec bu esasa uygun olarak yürümüştür (TBMM ZC, (1) 1.5.1336/1920, s.172).

IV. Hamdullah Suphi Bey Dönemi Maâriفة Genel Bir Bakış

Millî Mücadele'nin TBMM çatısı altında yürütölmeye başlandığı dönemde; Ankara Hükümeti'ne bağılı 38 il ve sancakta 2345 ilkokul vardır. Bu okullardan 581 tanesi kapalıdır. İlkokulların öğretmen sayısı 2384'ü erkek, 677'si kız olmak üzere 3061'dir. Bunlardan ancak 875'i öğretmen okulu mezunudur. Geri kalanlar çeşitli kaynaklardan öğretmenlik yapmak için derlenip toplanmıştır. Orta öğretimde 28 Sultanî 50- 60 kadar idâdî ve 18 kadar öğretmen okulu vardır. Savaş yıllarında Anadolu köylerinin % 98 'i okulsuzdur (Dağıcı, 2008, s.20-21).

Rıza Nur Bey dönemin Maârif Vekili olarak 19 Ekim 1920'de TBMM'de yapmış olduğı konuşmada mevcut Sultanî sayısını 28 olarak belirtmiştir. Burada okuyan talebe sayısı 340'ı yatılı ve 2591'i de gündüzlü olmak üzere toplam 2931'dir.

Her sultanînin yıllık harcaması 6000 liradır. Galatasaray Sultanîsi'nin ise yıllık harcaması 40 ila 50 bin lira arasındadır. Ayrıca Anadolu'da 50-60 civarında da idâdî mektebi vardır. Maliye Encümeninden Maârif Vekâleti bütçesine ayrılan meblağ ise yıllık 150 bin liradır (TBMM ZC, (5) 19.10. 1336/1920, s.107-112).

Buradan da anlaşılacağı üzere savaş yılları olması hasebiyle bütçe problemleri yaşanmaktadır. Zor şartlar altında mevcut okulların harcırahlarının karşılanması hayli güç gözükmektedir. Mukayeseli olarak bakıldığında okul ve öğrenci/öğretmen sayılarında da kademeli olarak azalma görölmektedir. Okul sayılarının azaltılması ve nitelikli bireyler yetiştirilmesinin amaçlanması hem Dr. Rıza Nur Bey hem de Hamdullah Suphi Beyler meclis konuşmalarında ifade etmişlerdir.

1920 yılı eğitim bütçesinin (sonradan) görüldüğü 10 Şubat 1921 günü, eğitime ayrılan 500.000 liranın altın paraya çevrildiğı takdirde bunun 100.000 altın lira tutacağı belirtilmiştir. Eleştirilere cevap veren Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey, "Eğitimimiz baştanbaşa yıkılmış, devrilmiş bir haldedir" dedikten sonra memleketin bütün kısımlarında okulların kovulduğunu ve yerlerine başka kurumlar geldiğini söylemiş ve

ilkokul öğretmenlerinin durumu ile ilgili olarak da şunları söylemiştir (TBMM ZC, (8) 10.2.1337/1921, s.169-172)⁵:

“Ayrıca bir muhasebe-i hususiye⁶ meselesi vardır. Bu meydana çıktığı günden itibaren maârifimiz sefaletten başka bir şey görmedi. Muallimler açtır, muallimler sefildir, muallimler müstahkardır”

Hamdullah Suphi Bey, eğitim bütçesini yoluna koymak için iki yol önermiştir:

- 1) Özel İdâreye genel bütçeden para nakletmek ve eğitim giderlerini büyük oranda genel bütçeye bağlamak,
- 2) İlköğretim için alınan zorunlu vergileri Müslüman olmayanlardan da almak.

Hamdullah Suphi Bey, Hıristiyan olmayanların kendi okulları olduğunu ve bu nedenle Müslümanların okulları için onlardan vergi alınmasının haksızlık olacağı düşüncesine karşı da onların devlet okullarında Türk çocuklarıyla birlikte eğitim görmelerini savunmuştur.

Çeşitli dinlere mensup öğrencilerin aynı okullarda ve tek bir programla öğrenim görmesi, ancak laik bir eğitim sisteminde mümkündür. O dönemdeki siyâsî yapı ise henüz lâik bir yapıda değildir. Teşkilât-ı Esâsî’de devletin dini, İslâm olarak belirtilmiştir. Bu yüzden Hamdullah Suphi Bey bu durumun çözümünü ise Hristiyan çocuklarının kendi dinlerini öğrenebilmeleri için haftada bir kendi papazlarından din dersi alarak mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

Hamdullah Suphi Bey’in verdiği bilgiye göre Yunan idâresi; işgâl ettiği İzmir ve çevresindeki ibtidâ’î mekteplerinin vergisini topladığı halde bu vergilerin bir kısmını Türk okullarına ödenek olarak aktarmamaktadır. Bu yüzden işgâl bölgelerindeki okullar kapanmak zorunda kalmıştır. Bu uygulamaya misilleme olarak Antalya ve Trabzon’daki Rum okulları Maârif Vekâlet’ince kapatılmıştır.

Ayrıca bütçede kısıntıya o kadar çok ihtiyaç vardır ki bu doğrultuda ödenek almadığını belirten Hamdullah Suphi Bey, vekillik ödeneği de almadığını ve müsteşarlık kadrosunu boş tuttuğunu belirtmiştir.

⁵ Ayrıca bkz. (Sarıhan, 2013, s.560).

⁶ Özel muhasebe. Bugünkü il özel idarelerinin bünyesine tahsis edilen özel bütçenin benzeri o dönemde de ifade edilen okulların masraflarının karşılanması için kullanıldığı, bu uygulamanın sahada eğitimin durumunu daha da kötüleştirdiği Hamdullah Suphi Bey’in ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Hamdullah Suphi Bey, yine aynı gün mecliste bütçe görüşmeleri devam ederken yaptığı bir konuşmada maârifin içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetlemiştir:

“Ma’ârifimizde, eski zamanda olduğu gibi, son zamanlarda da bir yakaza, yeni bir mücâhede başlamıştır. Dâhilinde bulunduğumuz şehri göz önüne getirecek olursak; Dârü’l-muallimîn ittihaz edilmiş binayı, şimdi Müdâfaa-i Milliyye tarafından kısmen işgâl edilmiş olan Sultanîyi, Sanayi mektebini derhal görür ve diğer bütün binalar üzerinde hâkim bir vaziyette olan bu sağlam binaların manayı mahsusunu hissederiz. Hâlbuki memleketin bütün aksâmında mektepler kovulmuş ve yerine başka müessesat girmiştir. Herhangi bir yerde bir vali, herhangi bir yerde bir mutasarrıf, Hükümetin şerefi ve şahsi şerefi nokta-i nazarından, oturduğu binayı gayri kâfi görmüş ise, ilk hareket olmak üzere bir Dârü’l-muallimîn veya bir Sultanîyi kapı dışarı atmış ve içeriye girmiştir. Bu suretle mekteplerimiz Hükümet konağı ittihaz edilmiştir. Mekteplerimiz hasta hane olmuştur. Kışla olmuştur. İhtiyacı askeriye ile ihtiyacı mülkiyenin envaı için ilk hâtıra gelen bina, mektep binasıdır. Bir şehire asker girdi mi? En evvel mektebi kapı dışarı atıp binaya dâhil olur. Müdâfaa-i Milliyye Vekili Paşa Hazretleri emir verdiler. Taraf taraf mekteplerimiz tahliye oluyor. Ümit ediyorum ki yakın bir zamanda karşınıza gelip, bunların hepsinin tahliye edildiğini haber vermek saadetini kazanacağım. Maddeten maârifin vaziyeti budur” (TBMM ZC, (8)10.2.1337/1921, s.167-168).

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi muharriri Maârif Vekâleti’nde Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey ile bir mülâkat yapmıştır. Bu mülâkat dönemin maârifinin durumunu ve hemen tüm meselelerini içermektedir. Şahsi düşünceleriyle beraber maârif vekili olarak yapmakta ve yapmayı tasarlamakta oldukları işleri oldukça detay içeriğiyle kapsamaktadır. Gazetede “Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey Efendiyle Mülâkat” başlığıyla verilen bu haber 10 Mart 1921 tarihinde yayımlanmıştır. Öneme binaen bu mülâkatın tamamen konulması uygun görülmüştür.

Bu gazetede ilk olarak “Asrî bir millet olabilmek için bugün muhtaç olduğumuz nimetlerden en başta, şüphe yok, maârif vardır; maârif hususunda bugüne kadar geri olduğumuzu izaha hacet yok. Müterakki her memlekette efrâd ve milletin okumak yazmak bilmeyen, mekteb görmeyen kısmı fevkalâde azalmakta, hatta bazı yerlerde hiçe inmektedir. Binâenaleyh, milletimizin istikbâlini düşünen herkesin maârif meselesi ile alâkadar olması tabiidir.” denilmekte ve bu mühim

mesele hakkında maârif vekâletinin neler düşünmekte olduğunu öğrenmek üzere bir muharririn Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey Efendi'nin nezdlerine gönderildiği ifade edilmektedir (Hâkimiyet-i Milliye, 10.3.1921, s.1).

Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey, maârif siyasetinin ana hatları hakkında neler düşündüğü sorusuna şu cevabı vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 10.3.1921, s.1):

“Şimdiye kadar memlekette az çok ilmin intişarına yardım etmiş olan maârif teşkilatımızın bence en belli başlı sıfatı tamamiyle nazarî olması ve yalnız ‘Efendi’ yetiştirmesidir. Biz, halkın kendi terbiyesinde mevcut olan asr-ı dâde bir esası nazar-ı dikkate alırsak müsbet ve amelî yolu, daha doğrusu, maârifimizin en hakiki istikameti bulmuş olacağız.

Çiftçinin oğlu, çobanın oğlu, esnafın oğlu sırf tecrübî ve an’anevî bir terbiye ile çiftçi, çoban ve esnaf yetişir. Mekteblerimiz ‘işçi’ yetiştirecektir ve maârifimizin hedefi, memleketin evladını, memleketin istihsâline teşrik etmek ve bu istihsâlî masarif, medenî tekâmüle mazhar etmek suretiyle takviye ve tevsî’ eylemektir. Memleket çocuklarını hür mesleklere îsâl edecek üç beş sultanımız ve bazı mekâtib-i âliyyemiz bir tarafa bırakılırsa bütün mekâtib-i ibtidâiyemizin ve tâliyemizin hedef-i umûmisi işçi yetiştirmek olmalıdır.

Çocuklarımızın ailelerine, muhitlerine karşı tamamiyle gafil yetişmeleri memleketin münevverleri ile asıl halk tabakaları arasında bugün tamamiyle anlaşılmuş bir uçurum açtı. Maârifin vazifesi bu uçurumu doldurmak, çocukla babası, köyü ve muhiti arasındaki râbitayı kuvvetlendirmek ve mensup olduğu milletin hakikatini tamamiyle idrâk edebilecek bir surette onu ortada mevcut maddî ve manevî ihtiyaçlardan haberdar kılmaktır.

Kısa bir tarzda bu fikirleri toplamamız lazım gelirse diyeceğiz ki: mekteblerimiz ‘amelî adam’ yetiştirecektir. Onu içinde bulunduğu köyün ve kazanın mesaisine teşrik, milletin çektiği her cins mahrumiyetten, ızdırabdan haberdar edecektir. Onu tecrübî ve nazarî malumatıyla memleketin zirât, sînâî, ticarî bütün istihsâl vesaitinden azami surette müstefid kılmak için terbiye ve techiz eyleyecektir.”

“Tedrisât ve terbiye birçok yerlerde muhitin ve mahallin terakkisiyle alâkadar olduğu cihetle mektebler sevilmiyor. Daha amelî, daha kabil-i istifade programlara lüzum görülüyor mu?” sorusuna şu cevabı vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 10.3.1921, s.1):

“Ders programlarımız bu maksada göre ta’dil edilecek ve esasatı her yerde bir olmakla beraber mahalli şerâit nazar-ı dikkate alınarak bazı hususiyetler de muhafaza edilecektir. Mesela: Trabzon gibi deniz ticareti ve transit nokta-i nazarından haiz-i ehemmiyet olan bir yerde ticarî tedrisâtın ehemmiyeti diğer noktalar arasında fazla bir mevki tutacaktır.”

“Bir çok muallimler, maaş alamamak yüzünden fevkalâde zaruret içindedirler. Buna dair her gün elim haberler alınıyor. Bunun için mutasavver tedbirler var mıdır?” sorusuna şu cevabı vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 10.3.1921, s.1):

“İdare-i hususiyenin maârife aid olan kaydları gayet kıymetli bir tecrübe devri geçirmiştir. Biz iki usulden birisini intihâb edeceğiz: ya memleketimizi nazariyata yahud nazariyatı memleketimize uyduracağız; harb-i umûmîden beri muhasebe-i hususiyeye derdi, maârifimizin onda sekizini azami bir perişanlığa uğratmıştır. Muallimlerimiz fütûra uğramış, sefil kalmış ve hükûmet kapıları önünde ricası bir türlü is’âf edilmeyen zavallı müsted’î menzilesine düşmüşlerdir. En esaslı çareyi Meclis’e teklif etmek üzereyim. Müdâfaa-i Milliye iki kısımdan mürekkebdir: biri askerî müdâfaa, diğeri manevî müdâfaadır.

Dalâlete, cehle ve bunların birbiri ardınca teolîd ettiği dâhilî ve hâricî bütün felaketselere karşı memleketin ilk müdâfaa kuvveti ‘irfan ve ahlak kuvveti’dir. Bunun için nasıl teşkilât-ı askeriyemizi merkezi bir tarzda idare ediyor ve bunu mahalli aksâma ayırıp şunun bunun keyfî altında bir bazice [oyuncak] olmaktan uzak tutuyorsak manevî müdâfaamızı dâhi tek program, tek usul, tek idare altında doğrudan doğruya merkeze bağlamak lazımdır. Bir hafta geçmiyor ki en fazla ümit bağladığımız merkezlerde belli başlı bir mektebimizin daha kapatıldığı haberini almayalım. Maaşlar verilemez. Ve vazifeler ilgâ edilir, mektebler kapatılır. Sonu gelmez bir sadây-ı tazallüm memleketin her tarafından yükselirken bütün bu meş’um neticeleri vücuda getirmiş olan kaideleri ve kanunları muhafaza etmek nasıl mümkün olur? Muallimlerimiz husûsî şerâit dâhilinde muntazaman aylıklarını aldıkları halde diğerlerinin sanki aynı maksada hizmet etmiyorlarmış gibi metrâk ve ızdırıp içinde bırakılmaları kabil-i tecviz değildir. Bunun için benimle beraber bütün bu esbâb felaketi en derin surette idrâk etmiş olan meclis arkadaşlarımızın ihtiyâc-ı umûmiyi tatmin edecek kararı alacaklarını tam itmînân ile intizâr ediyorum.”

“Muallimliği bir meslek haline koymak için vekâlet-i celîlerin bir teşebbüs var mıdır?” sorusuna şu cevabı vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 10.3.1921, s.1):

“Muallimleri tabi ki zabıtlar gibi emir aldıkları herhangi bir yerde tedrisâtı deruhde etmeğe mecbur olacak bir teşkilat tasavvur etmekteyim. ‘Muallimleri askerleştireceğiz’ bunun için Meclis’e takdim etmiş olduğum bir takrîr kanun teklifi halinde heyet-i umumiyyenin tasvibine arz edilecektir. Memleket için kendisinden cebrî kanunlarımızla kan, emek ve para istediğimiz millet, bizden ilim de istediği vakit arzusunu yerine getirmeyi kendimiz için bir vazife addetmeliyiz. Hükûmet aldığı kadar vermelidir. Muallimlerin bir nevi bu askerî mükellefiyetlerine mukabil kendileri için kanunen tanzim edilmiş dûcâr-ı terakki, emniyet-i mâîşet, şerefli mevki elzemdir. Vekâlet bunu temin için lazım gelen kanunu hazırlıyor. ‘Ucuz muallim, ucuz müdür nihayet bir ucuz insan’ yetiştiriyor.

İstanbul’da yapılmış gayet kıymetli bir tecrübemiz vardır: bir Dâr-üîş-şafaka, bir Mekteb-i Tibbiye, Mülkiyye-i Şâhâne bir Harbiye mahza müdürlerinin ve muallimlerinin memlekette çok kıymetli erbâb-ı irfânı arasından müntehâb olmaları neticesi kendilerinden azami istifade gördüğümüz güzide adamlar yetiştirdi. Bunlar adeden çok daha fazla, fakat heyet-i tedrisiyeleri büyük bir itina ile intihâb edilmiş olmasalardı bize ne verebilirlerdi? Bunun için faziletleri ile, ilimleri ile her kesin kalbinde mevki tutmuş adamlarımızı şimdi olduğundan daha fazla miktarda mektebelerimize idhâl etmeliyiz. Hiçbir masraf, maârif hususunda olduğu kadar büyük bir faide temin etmez.”

“Tahsil-i ibtidâ’inin mecburiyeti temin olunabilecek midir?” sorusuna şu cevabı vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 10.3.1921, s.1):

“Yeni sene-i tedrisiyeden itibaren tahsil-i ibtidâ’inin mecburiyetini nâlık olan kanunu her tarafta infâz ettireceğim”

“Gayr-i müslim mektebler hakkında vekâlet-i celîlerinin nokta-i nazarını öğrenebilir miyim?” sorusuna şu cevabı vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 10.3.1921, s.1):

“Gayr-i müslim mektebler, memleketimizde, çok acı ve çok kanlı vekâyî ile sabit olduğu üzere, siyasî propaganda merkezi hizmetini görmekte devam edemezler. Şimdiki mektebler, umumiyeti itibariyle, doğrudan doğruya memleketin muhtelif unsurlara mensup eoladı arasında ihtilâfatı hergün körükleyen, kötü hareketleri vücuda getiren komiteler mahiyetinde kaldıkça, bunların mevcudiyetine razı olmak memleketin emniyetine karşı kurulan açık bir ifsâd teşkilatı serbest bırakmak demektir.

Gayr-i müslim mektebelerini bu faaliyetlerinden men etmek için azami mura-kabe şerâitini tatbik edeceğiz. Şimdiye kadar memleketin bazı kısımlarında bu sahada lazım gelen teşebbüslerde bulunduk”.

Son olarak “*Vekâlet-i celîleleri, faaliyetlerini yalnız mektebler sahasına mı hasr etmiştir?*” sorusuna şu cevabı vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 10.3.1921, s.1):

“*Maârif namına ‘maârif’ mecmuası çıkacak ki bu mecmua terbiyevî, ilmî bir mecmua olacaktır. Anadolu’nun fikir merkezlerine, ilmin lezzetini ve hürmetini telkin için seyyar konferansçılar göndereceğiz. Bunlardan mâadâ, müzelerle, kütüphanelerle meşgulüz.*

Riyâzet-ı bedeniyeye [jimmastik] bilhassa ehemmiyet veriyorum. Bunun için büyük merkezlerinden başlayarak idman alanları tertib olunacak. Mekteplerden başlayacak olan bu hareket, bütün Türk çocukları ve gençleri için bir nümune-i teşvik olacaktır.

Anadolu’da fikir ve sanat merkezlerini yeniden uyandıracamız. Yaptığımız yeni teşkilat sayesinde ehemmiyetli şehirlerimizde mutlak iyi intihâb edilmiş muallimlerin idaresi altında kuvvetli bir tâlî mektebimiz bulunacaktır. Yaptığımız tedkikat ile sabit oldu ki en mühim kaza ve kasabalarda mekteb ittihâzına her suretle elverişli pek güzel binalar vardır, hatta bazıları güzelliği itibarile bir saray denmeğe layıktır. Bir de Ankara’da tatilden itibaren edebiyat ve tıb medreselerini açacağız.

Anadolu aleyhine İstanbul’da vücuda getirdiğimiz temerküz şimdi en derin bir alâka ile ilim ve sanat arayan memleketimize yeniden tevzî edeceğiz.”

Bu mülâkatta beyan edilen ifadeler yeni Türkiye’nin maârif programını göstermektedir. Elbette bazılarının hayata tatbiki yıllar alacaktır. Ama bugün geriye dönüp bakıldığında hemen çoğunun burada ifade edilenlerden de öte gerçekleştirildiği görülmektedir.

Hamdullah Suphi Bey, 12 Kasım 1921’de TBMM’de yaptığı konuşmasında ifade ettiklerine göre Anadolu’da o gün için 21 Sultanî vardır. Sultanîlerde okuyan talebe sayısı 900’dür. Kendisi Galatasaray Sultanîsi’nde okuduğu dönemde talebe sayısının 957 olduğunu belirtmiştir. Tabi bu durum savaş yıllarının maârife ne ölçüde tahribat yaptığının da kanıtı niteliğindedir. Anadolu’da açılan idâdî sayısı 43’tür. 23 erkek ve 6 kız öğretmen okulu vardır. Hamdullah Suphi Bey sultanîlerin yaşadığı acı tecrübenin idâdilerde de yaşandığını/yaşanacağını dile getirerek örnek olarak İngiltere, Amerika, İsviçre örneklerini vererek daha az sayıda pilot okullar üzerinden daha fazla kalitede nitelikli bireyler yetiştirilebileceğini vurgulamıştır (TBMM ZC, (14)12.11. 1337/1921, s. 200).

V. İstiklâl Marşı'nın Kabulündeki Rolü

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgâlinin ardından Millî Mücadele'nin aksamadan sistemli bir şekilde sürdürülmesi çok büyük önem arz ediyordu. Ankara bu durumun ortaya çıkmasından sonra artık merkez konumundaydı. Büyük Millet Meclisi'nin oluşumu ile birlikte mücadele, bir yandan işgâl kuvvetleri ile çetin bir şekilde sürmekte, bir yandan da isyancılara karşı otorite sağlanmaya çalışılmaktaydı.

Bu ortamda Hamdullah Suphi Bey; halkı irşâd etmek, ordunun moralini yükseltmek ve Millî Mücadele'nin haklılığını yurt içinde ve yurt dışında türlü faaliyetlerle duyurmak için Meclis tarafından oluşturulan "İrşat Hey'eti" ve "Matbûat ve İstihbarât Müdürîyyet-i Umûmîyyesi"'ne 7 Haziran 1920' de müdür olarak tâyin edilmiştir (Tevetoğlu, 1986, s.157).

Böyle bir sorumluluk çerçevesinde Hamdullah Suphi Bey'in idâresindeki İrşâd Hey'eti ve Matbûat ve İstihbarat Müdürîyyet-i Umûmîyyesi, halkı ve orduyu bilgilendirmek ve moral vermek maksadıyla gazete ve dergi basıyor, matbûatı askerlere ve halka dağıtıyordu. Heyetin ve Müdürîyyetin yürüttüğü bu faaliyetlerin yanında, İstiklâl Marşı'nın yazılması ve bestelenmesi de irşâd ve propaganda faaliyetlerinden olarak orduya ve halka manevi güç verecek bir unsur olarak düşünülmüştür. Bu çerçevede 25 Ekim 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan duyuru ile tüm şairler böyle bir faaliyetin icrasına davet edilmişlerdir. İlânda müracaat mercii Maârif Vekâleti olarak belirtilmiştir. 23 Aralık 1920 tarihine kadar müracaatlar kabul edilmiştir (Altınbaş, 2015, s.8-10).

Bu arada Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti'ne ilk Maârif Vekili olarak seçilmiş bulunan Dr. Rıza Nur Bey, Moskova'ya gönderilen delegasyonun içinde yer aldığından vazifesinden istifâ etmek zorunda kalmıştır. Yerine 14 Aralık 1920'de Hamdullah Suphi Bey Büyük Millet Meclisi tarafından Maârif Vekili olarak seçilmiştir (Tevetoğlu, 1986, s.158).

Hamdullah Suphi Bey farklı dünya görüşlerine sahip olsalar bile Burdur Mebûsu Mehmet Akif Bey'in hatiplik ve şâirlik yönünü yakinen bilmektedir ve takdir etmektedir⁷.

⁷ Mehmet Akif Bey'in Anadolu'da camilerde halkı Millî Mücadele'ye çağırıcı vaazları meşhurdur. Hamdullah Suphi Bey'in de benzer hitapları bulunmaktadır.

Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey, ünlü şair ve Büyük Millet Meclisi'nde Burdur Milletvekili olan Mehmet Akif'in neden yarışmaya katılmadığını soruşturur. Şairin Millî Marş için yarışmaya ödül koyulması nedeniyle katılmadığını öğrenir ve kendisine mektupla bir ricâda bulunmuştur (Altınbaş, 2015, s.10).

Hamdullah Suphi Bey bu durumu Büyük Millet Meclisi'nin ikinci yasama yılının açılış gününde genel kurul salonunda diğer mebûslarla şu şekilde paylaşır:

“Arkadaşlar, hatırlarsınız Maârif Vekâleti son mücâdelemizin ruhunu terennüm edecek bir marş için şâirlerimize müracaat etmiştir. Birçok şiirler geldi. Arada yedi tanesi en fazla evsâfî hâ'iz olarak görülmüş ve ayrılmıştır.

Yalnız vekâlet yapmış olduğu tedkikâtta fevkalâde kuvvetli bir şiir aramak lüzûmunu hissettiği için ben şahsen Mehmet Akif Beyefendi'ye müracaat ettim ve kendilerinin de bir şiir yazmalarını ricâ ettim. Kendileri çok asîl bir endişe ile tereddüd gösterdiler. Bilirsiniz ki bu şiirler için bir ikramiye va'dedilmiştir. Hâlbuki bunu kendi isimlerine takrib etmek arzusunda bulunmadıklarını ve bundan çekindiklerini izhar ettiler. Ben şahsen müracaat ettim. Lâzım gelen tedabiri alırsız ve icâbeden îlanı yaparsız dedim. Bu şartla büyük dinî şâirimiz bize fevkalâde nefis bir şiir gönderdiler. Diğer altı şiirle beraber nazarı tetkikinize arz edeceğiz. İntihâb size aittir. Arkadaşlar re'yimi ihsâs ediyorum. Beğenmek, takdir etmek hususunda hâ'iz-i hürriyetim. İntihâbımı yapmışım, fakat sizin intihâbınız benim intihâbımı nakşedebilir. Arkadaşlar bu size aittir efendim” (TBMM ZC, (9)1.3.1337/1921, s.13).

Bu konuşmasının ardından çok duygulu bir şekilde genel kurulda İstiklâl Marşı'nı seslendirir. Hamdullah Suphi Bey'in sergilemiş olduğu bu pozitif ayrımcılık Mehmet Akif Bey'in İstiklâl Marşı'nın daha sonraki oturumda diğer marşların dinlenilmeden kabul edilmesini sağlayacaktır.

Büyük Millet Meclisi'nin 12 Mart 1921 tarihli oturumunda Başkan, Dr. Adnan (Adıvar) Bey'dir. Uzun ve hararetli müzakereler neticesinde ve yine Hamdullah Suphi Bey'in gayretleriyle Mehmet Akif Bey'in yazdığı

Mehmet Akif'ten on gün önce, 1920 Haziran'ının ilk haftasında Konya'ya hareket eden Hamdullah Suphi, Antalya'ya kadar uzanır. Antalya'da Paşa Camii'nde, Uluborlu'da Yeni Camii'de, Millî Mücâdele lehinde telkinlerde bulunur. Konya'da ise biri Sanayi Mektebi'nde diğeri de bir Cuma namazını müteakip Kapı Camii'nde muazzam bir kalabalığa olmak üzere iki defa hitap eder (Seraslan, 1995, s.95-6). Bu konuşmaların hemen hepsi muhteva bakımından aynı mahiyette olduğu için Hamdullah Suphi, bunlardan sadece Kapı Camii'ndeki mevzesini yayımlamıştır (Tanrıöver, 1987b, s.173).

marşın İstiklâl Marşı olarak kabul edilmesine ekseriyete yakın bir çoğunlukla karar verilmiştir. Kırşehir Mebûsu Müfit Efendi'nin teklifi ile Hamdullah Suphi Bey bir kez daha alkışlar eşliğinde ve hep birlikte ayakta olunarak İstiklâl Marşı'nı büyük bir coşkuyla okumuştur (TBMM ZC, (9)12.3.1337/1921, s.85-90).

Hamdullah Suphi Bey'in kişisel gayretleriyle İstiklâl Marşı'nın kabul edilmiş olması O'nun Maârif Vekâleti dönemi hizmeti olarak bıraktığı en önemli ve kalıcı eseridir.

VI. Maârif Kongresi (15-21 Temmuz 1921)

Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da ortaya çıkan fiili durum neticesinde kurulan TBMM, Anadolu'da yeni bir otorite olarak devlet gibi hareket etmek zorundaydı. Nitekim öyle de hareket etmiştir. Bu çerçevede Anadolu'nun işgâlinin ardından istiklâl mücâdelesini verilirken eğitim hususu göz ardı edilemezdi. Savaşlar ve işgâller yüzünden kendi haline terk edilmiş Anadolu'nun çocuklarının, geleceğin yeniden inşası adına eğitimi meselesi olmazsa olmazlardandı.

Bu bağlamda İstiklâl Savaşı'nın en kritik dönemi olan Kütahya Eskişehir Muharebelerinin ve maalesef bozgunun yaşandığı günlerde TBMM, Ankara'da maârifin ele alındığı bir kongre düzenlemiştir. Kongrenin organizasyonu Maârif Vekâleti tarafından üstlenilmiştir. Kongrenin planlaması 1921 Mayıs ayının sonlarında duyurulmuştur. Şöyle ki: Kongreye Ankara'ya yakın okulların yöneticilerinin tamamının katılımı, uzak merkezlerden de elli dört müdür düzeyinde yöneticinin katılımı düşünülmüştür. Kongrede okul binalarının durumu, öğretmen ve öğrencilerin sayıları, kız okullarının mevcut durumları ve halkın bu okullara bakışı, II. Meşrutiyetten kongrenin yapılacağı güne dek eğitimin gelişim durumu, yabancı okulların durumu, mahalli eğitimin nasıl geliştirileceği, eğitimin ekonomik boyutu gibi konuların ele alınması planlanmıştır. Kongrenin süresi on iki gün olarak düşünülmüştür. Ayrıca kongrede ders programları ve ders kitaplarının mevcut durumlarının değerlendirilmesi ve bazı yeniliklerin yapılması amaçlanmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 31.5.1921, s.2).

Bu Kongre'nin tutanaklarının elde olmadığı hem de Türk-Yunan Muharebelerinde bozgun yaşandığından dolayı kongre kısa kesildiği için bu

konuların görüşülüp görüşülmediği bilinmemektedir. (Sarıhan, 2013, s.562). Bu yüzden Kongre dönemin basınına yansıyan içeriğiyle incelenmeye çalışılmıştır.

Basın kongreyi takip etmiş, kongrede yaşananlarla ilgili olarak haberler sunulmuştur. 17 Temmuz 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan "İki Cephe" başlıklı yazıda; "Cephelerde Felâh-ı İstiklâl Ordusu Yunanla mücâdele ederken, Ankara'da muallimler ordusu cehle karşı müdâfa'a programını hazırlıyor. Harb ve Maârif cephelerinin ikisinde de faaliyet var. Vatandan millî ordu düşmanı ve muallim ordusu da cehâlet ve zulmeti kovacak. İki himmetin aynı zamanda tahlisi ulvi bir tesadüftür.

Cuma gecesi Erkân-ı Harbiye'de gün ışığına kadar harbi takip eden hükümet reisi, dört saat sonra dârü'l-muallimîn salonunda Muallimler Kongresi'ni açtı. Türk neslinin mürebbilerine irfân mücâdelesinde gidecekleri yolu işaret etti" (Hâkimiyet-i Milliye, 17.07.1921, s.2).

"İçteki harb" başlıklı yazıda: "dıştaki harbi hep biliyoruz.." şeklinde başlanılan yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın Maârif Kongresi'ni açtığı ifade edilerek devamında: "Kongrenin böyle bir zamanda öyle bir kimse tarafından açılması onu alelade bir kongre olmaktan çıkardı. Düşman bütün kuvvetiyle hayatımıza kast için taarruza kalkışmışken bizim Ankara'da bütün muallimleri toplamaklığımız, hudutta bütün tarihimizin en mühim en hayatî bir harbi cereyan ederken "Anafartalar" kahramanının muallimlere hitâbe irad etmesi ötede hal'i devirmek isteyen kanlı bir savaş bir de "istikbâli" kurtarmak isteyen bir meclis kurulması.." denilerek maârif meselesinin istikbâl-i devlet/millet açısından önemi vurgulanmıştır (Açıksöz, 20.7.1921, s.1).

Açıksöz gazetesinde yer alan bir başka habere göre: "Bütün Türkiye muallime ve muallimler kongresi dün şehrimizde ilk ictimâi akdetmiştir. Kongreye Anadolu'nun her tarafından gelen muallime ve muallimlerle Mekteb-i Maârif Müdürlerinden ve Erkân-ı Ma'âriften iki yüzü müteceviz a'zâ iştirak etmiştir. Kongreye riyâset eden Mustafa Kemal Paşa Hazretleri a'zânın ayrı ayrı ellerini sıkmuş ve konuşmasını yapmıştır" (Açıksöz, 17.7.1921, s.1).

Hâkimiyet-i Milliye'deki haberde: "İrfanı millîmizin hareket planlarını düşünecek hakiki mütehassıslardan mürekkep böyle bir ictimâa ne büyük bir ihtiyaç vardı. Bu büyük ihtiyacı hissederek hem istikbâli hazırlamak hem de ordusunun birbirlerini tanımak fırsatını veren böyle bir kongreyi topladığından dolayı Maârif Vekîli muhteremi tebrike şâyân buluruz" denilerek Hamdullah Suphi

Bey'in kongrenin toplanmasındaki emeği öne çıkarılmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 17.07.1921, s.2).

Ergin'e (1977, s.1735) göre; Mustafa Kemal Paşa, 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da toplanan Maârif Kongresi'nde öğretmenlere hitâben irâd ettikleri açılış nutkunda çocuklarımıza verilmesi lâzım gelen terbiyeden bahsederken “şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usûllerinin milletimizin tarihi tedenniyâtında en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken eski devrin hurâfâtından ve evsâf-ı fitrîyemizle hiç de münâsebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garpdan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak seciye-i milliyye ve tarihimizle mütenâsip bir kültür kastediyorum” diyerek maârifimizin en önemli bir noktasına temas buyurmuşlardır.

Kongrede açılış konuşmasının ardından İstanbul Muallimler Cemiyeti Heyet-i Umûmiyye Reisi Hakkı Tarık (Us)'un 5 Temmuz 1921 tarihinde kaleme aldığı mektubu okunmuştur⁸.

Kongre riyâseti tarafından bu mektuba cevap niteliğinde bir hitapta bulunulması teklifi, içtimada hazır bulunan muallime ve muallimler tarafından hararetle ve heyecanlı alkışlarla kabul edilmiştir. Cevabın hazırlanması vazifesi, kongre riyâsetine tevdi olunmuştur (Hâkimiyet-i Milliye, 17.07.1921, s.2).

Kongrenin ikinci oturumu; ikinci gün (16 Temmuz), öğleden sonra saat üçte başlamıştır. Kongrede oturumlara başkanlık eden Hamdullah Suphi Bey, riyâset tarafından kaleme alınan cevabî şu mektubu okumuştur:

⁸ Bu mektup şöyledir:

“Ankara Maârif Kongresi Riyâseti Celâlesine

Bütün muallimleri sıkı bir kalp ve dimağ ittihadı ile bir teşkilat altına almak için toplanan İstanbul Muallimler Cemiyeti Umûmî Heyeti, bugün Türk harikalarının yayılma mihrakı olan Ankara'mızda toplanarak Maârif siyâsetinde yeni bir devrin doğuşunu müjdeleyecek heyetinizi hürmet ve hasretle selamlamak istemiş ve bu şerefli vazifenin ifâsını bendenize tevdi etmiştir.

Millî irfânımızın sonsuz bir istiklâl içinde inkişâfî mücâhedelerinin hedefini teşkil eden bu muallimler, kalplerinden ve dimağlarından ibâret bir silah ile kani ve içi rahat, siperlerinde ufkun infilâkını bekler ve görürlerken, üstlerine asılan geniş rahmet kubbesinin büyük bir âlemi birden çevrelediğini düşünerek teselli olmakta ve sevinmektedir. O büyük Allah ki onu ayrılmak ve ayrı yaşamak için yaratmadı.

İstanbul Muallimler Cemiyeti bu hal ve istikbâlin emrettiği kudsi vazifede, maddi ve manevi Türk varlığını temsil eden heyetinize de muvaffakiyetler dilediği sırada millî irfânı yabancı tasallutlardan kurtarmak ve korumak için yakında akdedilecek umûmî kongrede kıymetli müzâheretlerine istinat ettiğini arz eder” (Hâkimiyet-i Milliye, 17.07.1921, s.2).

"İstanbul Muallimler Cem'iyeti Riyâseti'ne;

Ankara'da toplanan muallimeler ve muallimler kongresine hitâben gönderdiğiniz mektup ilk ictimâmımızda okundu. Meslektaşlarınız daima muhabbet ve hasretle düşündükleri İstanbul'umuzdan yükselen bu mahic kardeş hitabından dolayı en derin ve mesûd bir te'sîr duydular. Hiçbir kimsenin bizden ayıramayacağı kan, iman ve meslek kardeşlerimizin sözleri yalnız burada hâzır olanlar için değil geniş Türk vatanının her köşesinde çalışan diğer meslektaşlarınız için de unutulmayacak bir te'sîr bırakmaya kâfi olduğuna i'timad ediniz. Harb cephesinde millî varlığın halası için kahramanlarımız kanlarını mebzul bir surette akıtırlar iken arkada muallimler diğer bir maksat için mücâdele ediyorlar. Bu mücâdelede bin kere azîz İstanbul'umuzda çalışan kardeşlerimizin daima bizimle beraber olduğundan bir saniye şüphe etmedik. Sizi bizden ayıran sebepler sizin ve bizim ihtiyarımızdan hariç olan sebeplerdir. Ve bu ayrılış yalnız şekildir. Daima hür insanlar olarak yaşamalarına çalıştığımız yavrularımızı terbiye eden, yetiştirirken uzak yakın memleketin her köşesinde ilmi sevk eden inanç birdir. Kongre a'zâsı mukabeleten size en büyük hasret ve muhabbet hisleri ile dolu selamlarını gönderiyorlar. Yine bu vesile ile cümlelizin sevgili ellerinizi sıkırım.

Maârif Vekîli ve Türkiye Muallim ve Muallimeleri Cem'iyeti Reisi Hamdullah Suphi" (Hâkimiyet-i Millîye, 17.07.1921, s.2).

Bu cevabî mektup oybirliğiyle kabul edildikten sonra ictimâa on dakika ara verilmiştir. Aradan sonra Hamdullah Suphi Bey'in başkanlığında yeni tedrisât-ı ibtidâ'î programı müzakere edilmiştir.

Maârif Vekâleti tarafından hazırlanan bu yeni programın amacını; Tedrisât-ı İbtidâ'îye Müdürü Edip Bey, Türk gençlerinin hayat mücâdelesinde düşmana üstün gelmesi için gerekli tüm bilgi ve deneyimlerin kazandırılması olarak açıklamıştır. Program iki aşamalı ve sekiz yıllık bir program olarak düzenlenmiştir. Programın ilk dört senesi için gerekli görülen yerlerde bir sene daha uzatılabileceği belirtilmiştir. Programın ders ve saat dağılımı şöyle oluşturulmuştur:

"Bu yeni programın tatbik edileceği mektepler dâhilini ibtidâ'î ve tâlî mektepleri namı verilmektedir. Bu programa nazaran birinci sınıfta haftada otuz üç ders olup bundan 12'si 'elîfbâ' ve 'Türkçe', üç saati 'hesâb', üç saati 'eşyâ', üç saati 'el işleri', üç saati 'resim', üç saati 'gînâ' ve altı saati 'amelî meslek' dersleridir. İkinci sınıfta haftada otuz iki saati vardır. 'Türkçe' 8, 'Kur'ân-ı Kerîm ve ulûm-ı dinîyye' 4, 'hesâb' 2, 'zirâat' 1, 'el işleri' 3, 'resim' 3, 'gînâ ve müzik' 1, 'Fransızca' 4, 'amelî meslek' 6 saattir. Üçüncüde yine otuz bir saat olup 'Türkçe'

4, 'Kur'ân-ı Kerîm ve ulûm-ı dîniyye' 4, 'hesâb' 2, 'hendese' 1, 'coğrafya' 1, 'tarih' 1, 'Türk tarihi' 1, 'eşyâ' 1, 'zirâat' 1, 'el işleri' 2, 'resim' 2, 'müzik' 1, 'Fransızca' 4, 'amelî meslek dersleri' 6, saattir. Dördüncü; 'Türkçe' 4, 'Kur'ân-ı Kerîm ve ulûm-ı dîniyye' 2, 'hüsn-ü hat' 1, 'hesâb' 2, 'hendese' 1, 'coğrafya' 1, 'tarih' 1, 'Türk tarihi' 1, 'eşyâ' 1, 'zirâat' 1, 'el işleri' 1, 'resim' 2, 'Fransızca' 4, 'amelî meslek dersleri' 6 saattir." (Yenigün, 18.7.1921, s.2)⁹.

Kongrede yeni programın ilânının ardından muhâlif okul müdürleri ve öğretmenler çeşitli açıklamalar ve itirazlarda bulunmuşlardır. Özellikle de eski altı senelik programın dört seneye sıkıştırılmasına, din derslerinin ders saatlerinin azaltılmasına yoğun itirazlar olmuştur. Kongrede yeni programı ilân etme görevini üstlenen Edip Bey, gelen itirazlara cevap niteliğinde öğretmenlerin bireysel yeteneklerini kullanarak mevcut programı dört senede rahatlıkla uygulayabileceklerini ifade etmiştir (Yenigün, 18.7.1921, s.2).

Bu beyanatın akabinde ibtidâî mektepleri programı hakkında tartışmalar devam etmiştir. Anadolu'yu gezmiş ve tanımış birçok okul müfettişleri, müdürleri, öğretmenleri tarafından Türk milletinin, maârif hususunda ne kadar ihmal edildiğini ve yeni programın kalıcı olarak halkın tamamını kucaklayıcı mahiyette olması gerektiği örneklerle anlatılmıştır. Daha sonra kürsüye çıkan Ankara Dârü'l-muallimât Mektebi Müdürü Şahver Hanım; Muallimler Kongresi'nde ilk defa hitâbette bulunan ilk Türk kadını olmakla müftechir olduğunu beyan ettikten sonra, meslekî derslerin kadınlara uygun görülen dikiş gibi sanatlara mahsus olmasını ve tedrisât-ı ibtidâîyenin muallimelere bırakılmasını istemiştir. Ayrıca programda sağlık dersleri olmamasını kongrede bulunanların takdirine bıraktığını belirtmiştir (Yenigün, 18.7.1921, s.2).

Daha sonra Hamdullah Suphi Bey programı oylamaya sunmuştur ve yeni tedrisât-ı ibtidâîye programı oy birliğiyle kabul edilmiştir. Böylelikle kongrenin ikinci ictimâi saat altıda sona ermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 18.7.1921, s.1).

Kabul edilen yeni programın Maârif sistemine ne getirdiği veya ne götürdüğü daha sonraki günlerde çok konuşulacaktır. Hatta bu tartışma-

⁹ Haberde verilen 1., 2. ve 3. sınıflardaki haftalık ders saati toplamları sırasıyla sehvem 27, 30, 30 olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki metne doğrusu yazılmıştır.

ların neticesi Hamdullah Suphi Bey'in istifâsına da sebep olacaktır. Bu kadar gürültü koparacak seviyede nelerin değiştiğini görmek ve 1913-14 yıllarının tedrisât-ı ibtidâ'îyesi ile 1921 yılının tedrisât-ı ibtidâ'îyesi arasındaki farkı anlamak için aşağıda verilen tabloyu incelemek faydalı olacaktır.

Dersler	1913-14 Mekâtib-i İbtidâ'îye Ders Programı (Binbaşoğlu, 2005, s.397-398)						1921 Maarif Kongresi Tedrisât-ı İbtidâ'îye Programı (Yeniğün, 18.7.1921, s.2)				
	Sınıf						Sınıf				
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	1.	2.	3.	4.	
Elif Bâ	12	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-
Türkçe	4	8	8	8	8	8	-	8	4	4	-
Hesâb	4	3	2	2	2	2	3	2	2	2	-
Eşyâ	4	2	2	2	2	2	3	-	1	1	-
El İşleri	2	2	2	2	2	2	3	3	2	1	-
Resim	1	1	1	1	2	2	3	3	2	2	-
Gınâ ve Müzik	1	1	1	1	1	1	3	1	1	-	-
Amelî Meslek	-	-	-	-	-	-	6	6	6	6	-
Lisan-ı Ecnebi/Fransızca	-	-	-	-	-	-	-	4	4	4	-
Kur'ân-ı Kerîm ve Ulûm-ı Diniyye	1	4	4	4	3	3	-	4	4	2	-
Zirâat	2	2	2	2	2	2	-	1	1	1	-
Hendese	-	-	1	1	1	-	-	-	1	1	-
Coğrafya	-	1	1	2	2	2	-	-	1	1	-
Tarih	-	2	2	2	2	2	-	-	1	1	-
Türk Tarihi	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Hüsn-ü Hat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Musahabat-ı Ahlakiyye	3	2	2	1	1	1	-	-	-	-	-
Terbiye-i Bedeniyye	2	2	2	2	2	2	-	-	-	-	-
Toplam Ders Saati	36	30	30	30	30	29	33	32	31	28	-

İbtidâî mekteplerinin müfredat programlarında yapılan değişiklikleri fark etmek ve bu konuda bir fikir yürütmek için aşağıdaki tablonun da incelenmesi faydalı olacaktır.

Dersler	1926 yılı İlkokul Programı Haftalık Ders Dağılım Çizelgesi (Aktaran: Budak ve Budak, 2014, s.386-87)				
	Sınıf				
	1.	2.	3.	4.	5.
Türkçe	12	12	10	7	7
Dîn	-	-	1	1	1
Hayat Bilgisi	4	4	4	-	-
Hesâb-Hendese	2	2	3	3	3
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Tabiat Dersleri	-	-	-	2	2
Eşyâ Dersleri	-	-	-	-	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	2
Resim-Elişi	4	4	4	3	3
Musiki	2	2	2	2	1
Jimnastik	2	2	2	2	1
Ev İdaresi (Kızlara)	-	-	-	1	1
Dikiş (Kızlara)	-	-	-	1	1
Toplam	26	26	26	28	28

Tüm tablolar birlikte değerlendirildiğinde Maârif Kongresi'nde değiştirilen ilkokul programının en çarpıcı yanı Fransızca'nın müfredat programına dâhil edilmesi olmuştur. Ayrıca Kur'an-ı Kerîm ve din derslerinin toplamda 19 saatten 10 saate düşürülmesi de dikkate değerdir. Bu durum tepkileri de çekmiş olmalıdır. Bu köklü değişiklik, birinci Mecliste ikinci grup olarak nitelendirilen muhâlif kanadın Hamdullah Suphi Bey'i hedef tahtasına oturtmak için yeterli bir sebep teşkil etmiştir. Yabancı bir dilin genç neslimizi yabancılaştıracağı düşüncesi, 1926 programına da yansımış olmalı ki yabancı dil dersi kaldırılmıştır. Köklü bir devlet geleneğine sahip Osmanlı Devleti'nde oturmuş bir maârif sistemi düşünüldüğünde, Galatasaray Lisesi mezunu Hamdullah Suphi Bey'in maârife katacaklarını düşünerek böyle bir adımı atmış olması düşünülebilir.

Maârif Kongresi, Tedrisât-ı İbtidâ'îye programının oylanmasından sonra Hamdullah Suphi Bey'in yapmış olduğu konuşmayla 21 Temmuz'da sona ermiştir. Hamdullah Suphi Bey'in konuşmasının içeriği Yenigün gazetesinde özetle aktarılmıştır:

“İçtimaa nihayet verirken Maârif Vekîli kongrenin toplanmasından mütevellid olan menafîi kayd ve işaret ederek kendileriyle şahsen tanışmaklığa fırsat bulduğundan pek mesûd olduğu, müzakere esnasında kıymetli birtakım isti'dâların mevcudiyeti tesis ettiği gibi der-miyân edilen mütâla'aların birçoğu çocuklarımızın terbiyesinde hakikaten mûcib istifade olacak ve vuzûha mâlik bulunduğunu söylemiş, bu mütâla'aların mevcut projelerin şekli kat'isi üzerine mühim bir te'sîr ibka edeceğini de ifade etmiştir.

Memleketin iktisâdî nokta-i nazarından iki büyük parçaya ayrıldığını yakın zamanlara gelinceye kadar şark vilâyetlerinden Anadolu merkezine kadar Ermenilerin ve Akdeniz kıyılarından üste kadar Rumların nüfûz-u iktisâdîsi tesis edildiğini ihtâr ettikten sonra Maârif siyâsetimize milletin kütle-i esasîsi teşkilinin her şeyden evvel nazar-ı dikkat önünde tutması îcâbettğini ve iki istikamet bir umdeye hizmet ettiğini söylemiştir.

Eski Anadolu'nun sanatı ittiba ile bütün dünyada umûmî bir şöhrete mazhar olmuş masnuatı anlattıktan sonra bu sanat merkezlerinin yeniden uyandırılması ve memleketin hayatı idame eden bütün nevi kudreti kendi istihsalinden ibâret olan ıslah ve imla edecek bir nazarı ve bilhâssa millî malûmatı elde etmeleri ibtidâ'î ve tâlî tedrisâta dâhil muallimlerin hedefi aslîsi olacağı ve harici düşmanlarımızdan ziyâde dâhilîdeki anasırı mücadelatında diğerlerine karşı iktisâdî zaferi temin edemezsek bütün emellerin bir hiç, müncer olacağını kemâl-i ehemmiyetle tasrih etmiş, varması kesilmeyen harblerin babasız bıraktığı yüzbinlerce şehit çocuklarının babaları herkesten evvel muallimler olduğu ve bunların kimseye el uzanmayacak bir terbiye ile yetiştirmek onları hayat üstesinden kendi ellerinin emeğiyle kendi emeklerini kazanabilecek kabiliyete muzahir kılmak vazifelerinin esas teşkil ettiği noktasında ısrar etmiştir. Hamdullah Suphi Bey bu noktalardan maada millî terbiyenin, ehemmiyetini görüldüğü üzere terbiye-i milliyeyi dinden hariç telakki etmenin bir hatayı fahiş olup dinin hattı teşkil eden ciheti merasimde lisan kadar mühim tutulması zaruri olduğunu söylemiştir. Meslek tedrisâtı hakkında da bazı izahat verdikten sonra, İngilizler, Amerikalılar, İsviçrelilerin aynı derece tedrisâta mevzubahis olan istikameti takip ettikleri ve Anadolu'daki Amerika mekteplerinin gayri Türk unsurların çocuklarını marangoz, demirci, tenekeci, boyacı, terzi gibi mükemmel esnaf olarak yetiştirdikleri ve

bunları yazın yine aynı tedbiri kendi çocuklarımız için uyguladıkları takdirde Anadolu iktisâdîyatına hâkim olacaklarını deklere etmiştir. Derece derece maksada yetişeceğimizi ve çocuklarımızın harikulade istifadelerinin temin edileceği bütün inkişâfata mazhar kılmanın mümkün olduğunu söyleyerek, bu yolda çalışmalarını tavsiye etmiş ellerinde sanatları kalplerinde aşkı millîleri olan yeni nesillerin muhakkak büsbütün mesûd bir istikbâle nail eyleyip intizar edildiğini beyân etmiştir.

En son gelecek sene vaki olacak ictimâin memleketin ekseri muallime ve muallimlerini toplayabilmesini temenni etmiş ve sanat-ı asliyesi olan muallimliğiyle tekrar kendileriyle iftiharane buluşacağı muallimliği cihette ihraz edeceği şereflerin en büyüğü telakki ettiğini söylemiş ve meslek arkadaşlarına muvaffakiyette bulunarak kongreye nihayet vermiştir” (Yenigün, 22.7.1921, s.2).

Hamdullah Suphi Bey konuşmasında eğitimin Millî bir mesele olduğunu, çocuklarımızın terbiyesinde Millîliğin, din ile birlikte dil kadar önemli olduğunu belirtmiştir. Batıdaki eğitim modellerine vâkıf olduğu verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Ayrıca Hamdullah Suphi Bey’in, Türk Millî Eğitim modelini, batı eğitim modeline uyarlama hedefinin olduğu da yine konuşmasından anlaşılmaktadır.

VII. Maârif Vekilliğinden İstifası

Hamdullah Suphi Bey’in vekilliği süresince azil ve tâyin ile görev tensip ettiği vaki olup, bu azil ve tâyinler bazı bölgelerde ve bölge mebûslarında rahatsızlığa yol açmıştır. 5 Kasım 1921’de Bitlis Mebûsu Yusuf Ziya Bey tarafından Hamdullah Suphi Bey’in icraatlarıyla ilgili başkanlık makamına gensoru önergesi (istizâh) verilmiştir (TBMM ZC, (14) 5.11.1337/1921, s.67). Gensorda Diyarbakır Maârif Müdürü ve Sultanî Edebiyat Muallimlerinin görevden alınmalarının sebepleri sorulmuştur. Ayrıca Malatya Maârif Müdürü’nün de görevden neden alındığı sorulmuştur. Yerine tâyin edilen şahsın asker olmasının sebepleri sorulmuştur. 10 Kasımdaki konuşmalar, 12 Kasımdaki oturumda da devam etmiştir (TBMM ZC, (14)10.11.1337/1921, s.162-171).

12 Kasımdaki oturumda Hamdullah Suphi Bey eleştirilere ve sorulara cevap niteliğinde bir konuşma yapmış ve konuşmasına “Arkadaşlar Yusuf Ziya Bey’in dediklerinin onda biri doğru ise aranızda bulunmaya hakkım kalmaz. Vesâ’ik arz edeceğim, görülecektir ki; bu iddialar onda dokuz buçuk gayr-i

vâridedir. Bütün o iddialar güneş altındaki karlar gibi eriyecektir” diyerek başlamıştır. Görevden almalarla ilgili soruya: “Diyarbakır Maârif Müdürü Kemal Bey bir zirâat mütehasısıdır. Vali tarafından işaretle bulunulduğundan zirâat memurluğuna nakil edildi. Yerine ta’yîn edilen İhsan Bey senelerce sultanî muallimliklerinde bulunan bir Mekteb-i Mülkiye mezunudur” diyerek haklılığını ortaya koymuştur. Yusuf Ziya Bey’in asker bir şahsın ta’yîni ile ilgili sorusuna ise “Muhterem arkadaşımız askerliği hatırlatıyorlar. Müdâfaa-i Milliyye vekiline sorunuz. Maârif Müdürleri ne vakit askerliğe davet edilmişlerdir? Benim ta’yînimle askerlik arasında dört ay yoksa size karşı mesulüm. Eğer bu muallimler istihdam olunmayacaklarsa, dört ay sonra asker olacakları istihdam etmeyeceksen malûm memur nereden bulunacak?” demiştir. Böylelikle kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermeye çalışmıştır (Vakit, 19.11.1921, s.1)¹⁰.

Müzakerenin sonunda Hamdullah Suphi Bey için güvenoyuna başvurulmuş, neticede 68 itimatsızlık oyuna karşı 75 itimat oyu çıkmıştır. Bunun üzerine Hamdullah Suphi Bey kürsüye gelerek; “Arkadaşlar, beyân-ı i’timad edenlerle adem-i i’timad edenler arasındaki fark bendenizin lehinedir. Fakat bu adet dört, beş ve daha ziyâde artmış olsa dahi yine arzu ediyorum ki, Meclis-i Âlînizde arkadaşlarımızın bu kadar mühim bir kısmının ayrı bir nokta-i nazar takip ettiğini gördükten sonra bana düşen vazife, sizin daha büyük ekseriyetinizi temin edecek, memleketin ve ma’ârifin daha ziyâde tenvîri ve terakkîsi hususuna gayret edecek bir arkadaşına terk-i mevki etmekten ibârettir. Bu temenniyâtla istifâmı arz ediyorum” demiştir. Başkan Hasan Fehmi Bey “mesele bitmiştir” diyerek oturumu kapatmıştır (TBMM ZC, (14)12.11.1337/1921, s.181-202)¹¹.

Sarihan’a (2013, s.42) göre, muhafazakâr meb’ûsların Hamdullah Suphi Bey hakkındaki iddiaları şu şekildedir: Hamdullah Suphi Bey, İstanbul’dan gelen birçok kişiyi bakanlıktaki görevlere yerleştirmiştir. Birçok öğretmeni ve eğitim yöneticisini keyfi olarak meslekten atmıştır. Maârif Kongresi pahalya mal olmuştur. Bu kongrede İstanbul Maârif Nezareti’nin bile cesaret edemediği kadın ve erkek öğretmenlerin birlikte

¹⁰ Hamdullah Suphi Bey’in istifâsı ile ilgili olarak TBMM’de yaşanan konuşmalar ve tartışmalar Vakit gazetesinde “Hamdullah Suphi Bey neden istifâ etti?” haberiyle geniş bir şekilde özetlenmiştir.

¹¹ Açıksöz gazetesinde istifâ süreci “Hamdullah Suphi Bey’in istifâsı” başlığı ile yer bulmuştur (Açıksöz, 14.11.1921, s.1).

bulunmaları İslâm'ı alçaltmış, öğrenci velilerini derin derin düşündürmüştür. Ma'ârifte büyük bir yıkım yaşanmaktadır. Batıyı taklit ettikçe millet bu vaziyete düşmektedir. Sömürge ülkelerden başka hiçbir memlekette bulunmayan yabancı dil, ilkokul programlarına konmuştur. Açıktan açığa memleketin hayat ve gelenekleriyle mücadele eden bazı kimselerin Âli derslerin müderrislerinin yanına konulması, Maârif Vekâletinin eski İstanbul Maârif Nezareti'nin zihniyetini taşıdığını göstermektedir. Hamdullah Suphi Bey'in eğitime vermek istediği yön, Anadolu'nun ruhuna kesinlikle uygun değildir.

İstifanın ardından Mustafa Kemal Paşa, "*Meclis-i Millî'de Burdur Mebusu ve Kars Konferansı Türk Hey'et-i a'zâsından Veli Bey'in müstafi Hamdullah Suphi Bey'in yerine Anadolu Maârif Nezareti vekâletine namzetliğini va'z etmiştir*" (Vakit, 19.11.1921, s.1). Ancak Maârif Vekilliği'ne Mehmet Vehbi Bey seçilmiştir (TBMM ZC, (14) 19.11.1337/1921, s.263-64).

Görülmektedir ki gensoru önergesinin oylama sonucu, Hamdullah Suphi Bey'in lehine sonuçlansa bile O, ahlaki bir tavırla görevini bırakmayı arz etmiştir.

Daha sonraki günlerde basın çevrelerinde Hamdullah Suphi Bey'in istifâsını farklı nedenlere bağlayan birtakım dedikodular üretilmiş olacak ki, Hamdullah Suphi Bey istifâ ile ilgili bir tekzip yayınlamak zorunda kalmıştır. Vakit gazetesinde yer alan habere göre; Hamdullah Suphi Bey istifâsının kat'iyen siyâsî sebeplerden münbais olmadığını ifade ederek demişlerdir ki: "*Büyük Millet Meclisi millî gayelerinin istihsaline kadar yekvücûddur. Burada ikilik de, müfritlik de mevzubahis olamaz. Bu şayiati katiyen tekzip edebilirsiniz*" (Vakit, 10.12.1921, s.1).

Hamdullah Suphi Beyin Maârif Vekilliği dönemi faaliyetleri, Meclis Başkanlığı'nın 18.1.1922 tarihli 1651/2856 numaralı tezkereleriyle; müstafi Hamdullah Suphi Bey döneminin yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma açısından araştırılmasına yönelik bir komisyon kurulmuştur¹². Tezkerede belirtilen hususlara binaen komisyon çalışmada bulunmuştur. Söz konusu tezkerede belirtilen bazı hususlar şunlardır:

Memurların sebepsiz yere azli, kıdem almaları; bazı tercüme ve telifler üzerinden bazı memurlara fazla ödeme yapıldığı; ilköğretim müdürü

¹² Meclis, Eğitim Bakanlığı'nda Hamdullah Suphi Bey zamanında yapılan işlemler için Meclis araştırması yapılmasını kabul etti (Sarıhan, (4) 1996, s.199).

Edip Bey'e bazı fazladan ödeme ve harcırah yapıldığı; ailelerini beraberlerinde götürmedikleri halde bazı memurlara fazladan harcırah ödemesi yapıldığı; Maârif Kongresi'nin zamansız yapılarak, fazladan ödemelerin yapıldığı gibi hususlardır. Bu hususları komisyon araştırmış ve Hamdullah Suphi Bey'e ait bir mesuliyet durumunun olmadığını meclis başkanlığına rapor halinde sunmuştur. Meclis'te yapılan görüşmeler neticesinde oy çokluğu ile soruşturma açılmamasına karar verilmiştir (TBMM ZC, (17) 20.02.1338/1922, s.61-79)¹³. Böylelikle Hamdullah Suphi Bey, Meclis tarafından aklanmıştır.

Hamdullah Suphi Bey daha sonraki yıllarda, 3 Mart 1925/19 Aralık 1925 tarihleri arasında bir süreliğine yeniden Maârif Vekilliği'nde bulunmuştur¹⁴. Bu süre zarfında Hamdullah Suphi Bey siyâsî faaliyetlerinin yanında Türk Ocaklarının faaliyetlerinde de bilfiil bulunmuştur. 30 Nisan 1925'te Türk Ocakları'nın ikinci kurultayının kapanış yemeğinde etkili bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, *"Azîz arkadaşlar, uzun ayrılış asırlarından sonra, kavuşma günlerine geldik. Yanı başımda duran Azerbaycanlıyı ve karşımda duran Kazanlıyı görüyor musunuz? Siyâsî sınırlar milletleri ayırır mı? Ormanın içine bir duvar çekiniz, ağaçların kökleri duvarın altından ve dallar duvarın üstünden birbiriyle kavuştuktan sonra hudutlar ne işe yarar? Bütün Türk dünyası, birlik şuurunu idrak etmeye başlamış ve eller, uzaktaki kardeşlerin elini tutmak için mesafeler içinde uzanmıştır"* diyerek Türk birliğinin önemini ve özlemine vurgulamıştır (Tanrıöver, 1987a, s.97).

Yine 12 Haziran 1925'te İstanbul Muallimler Derneği Kongresi'nde yaptığı konuşmada, *"Azîz arkadaşlar, beş sene evvel de Maârif Vekâleti'nde bir müddet çalışmışım. O zamanla şimdiki zaman arasında, ma'ârifimizin umûmî bir müşahidi olmak üzere söylüyorum, sarih bir tekâmül vardır. Bazılarının dediği gibi duraklama yok, gerileme yok, fakat iyileşme, düzelme vardır. Münferiden şu veya bu müessesede maziye nazaran bazı zaafalara tesadüf ediyoruz. Fakat umûmî vaziyet ve istikamet düşmeye değil, yükselmeye delalet ediyor. Bunu kayıt ve işaret ederken, ana toprakların her köşesinde tedris ve terbiye vazifesini deruhte etmiş olan öğretmenlerimize şükranımı ifade etmeyi borç biliyorum.*

Önümüzdeki seneler için kat'i bir kanaatle düşünüyorum, ben ve benden sonra gelecek Maârif Vekilleri, sizin büyük ve birlik içindeki heyetinizle beraber,

¹³ Bu süreçle ilgili olarak ayrıca bkz. (Sarhan, (3)1995, s.286).

¹⁴ Hamdullah Suphi Beyin ikinci Maârif Vekilliği dönemine dair faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. (Tanrıöver, 1987a, s.25-104).

memleketin ma'ârifinde, Türk halkının memnunluğunu gerektirecek yeni adımlar atılacak, ilerlemeler kaydedilecektir.

Sizi yeni devrin asıl ve yol gösterici, aydımlatıcı kuvveti diye takdis eder ve bir meslektaş kalbiyle yükseltici mesainizde cümlenize başarılar dilerim azîz meslektaşlarım” diyerek maârif faaliyetlerinden ümit var olunması gerektiğini ifade etmiştir (Tanrıöver, 1987a, s.38-39).

Sonuç

Hamdullah Suphi Bey, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişmiş önemli bir şahsiyettir. Ailesinin Osmanlı bürokrasisinin önemli bireyleri olması, eğitim farkındalığına sahip bir camiada büyümesi Hamdullah Suphi Bey'in Maârif Vekilliği dönemindeki icraatlarına olumlu katkılar sağlamıştır. Hamdullah Suphi Bey, Osmanlı Devleti'nin maârif ile ilgili yaşadığı sorunları ve hataları yeni Türk Devleti'nin yaşamaması için yoğun çaba sarf etmiştir.

Maârif Vekili olarak İstiklâl Marşı'nın kabulündeki şahsî çabaları ülkemizin yeni nesilleri tarafından da bilinmeli ve İstiklâl Marşı ile ilgili tüm bilgilendirmelerde ve yapılan toplantılar da kendisi anılmalıdır.

Eğitim camiasında bugün gelinen noktada ilk Maârif Kongresinin toplanma amaçları, hangi şartlarda ve ne tür zorluklar altında eğitime yön verme çabalarının oluşturulmaya çalışıldığının daha çok bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz. Zor şartlar altında çalışan bir Meclisin Maârif Vekili olarak vazife yapmanın güçlüğüne yanı sıra yeni Türk Devleti'nin eğitim politikalarını belirleme adına Maârif teşkilatını bir araya getirebilmek o günkü şartlarda çok zor bir iş olduğu aşikârdır.

Kongrede planlanan çerçevede tüm başlıklar görüşülebilseydi o günkü şartlar düşünülerek eğitim adına çok büyük bir atılım olabilirdi, ancak kongrenin toplanma sürecinin malum savaş şartlarının en çetin şekilde devam ettiği bir döneme rastlaması Türk maârifi açısından bir talihsizlik olmuştur. Yine de Maârif Kongresini toplayarak ibtidâî mekteplerinin programını çıkarmak Hamdullah Suphi Bey adına önemli bir başarı olmuştur.

Ekler

Ek 1- Hamdullah Suphi Bey 25 yaşında iken
(Baydar, 1968, s.36)

Ek 2- Hamdullah Suphi Bey
(Vakit, 10.12.1921, nr. 1437, s.1)

Kaynakça

I. TBMM Zabıt Cerideleri

- TBMM Zabıt Ceridesi*, (1) 1.05.1336/1920, s.172
_____, (5) 19.10. 1336/1920, s.107-112
_____, (6)14.12.1336/1920, s.376
_____, (6)16.12.1336/1920, s.393
_____, (8)10.02.1337/1921, s.167-172
_____, (9)1.03.1337/192, s.13
_____, (9)12.03.1337/1921, s.85-90
_____, (14) 5.11.1337/1921, s.67
_____, (14)10.11.1337/1921, s.162-171
_____, (14)12.11.1337/1921, s.181-202
_____, (14) 19.11.1337/1921, s.263-64
_____, (17) 20.02.1338/1922, s. 61-79

II. Gazeteler

- Açıksöz*, 17.07.1921, nr.236, s.1
_____, 20.07.1921, nr. 238, s.1
_____, 14.11.1921, nr. 334, s.1
Hâkimiyet-i Milliye, 10.03.1921, nr.129, s.1
_____, 31.05.1921, nr. 199, s.2
_____, 17.07.1921, nr. 237, s.2
_____, 18.07.1921, nr. 238, s.1
Vakit, 19.11.1921, nr. 1416, s.1
_____, 10.12.1921, nr. 1437, s.1
Yenigün, 18.07.1921, nr. 662-282, s.2
_____, 22.07.1921, nr. 666-286, s.2

III. Telif ve Tetkik Eserler, Makaleler

- Altınbaş, N. (2015). *Millî mücâdele’de Mehmet Akif Ersoy ve İstiklâl Marşı*.
Ankara: TBMM Basımevi.
Baydar, Mustafa. (1968). *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve anıları*. İstanbul:
Menteş Kitabevi.

- Binbaşıoğlu, C. (2005). *Türk eğitim düşüncesi tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Budak, L. ve Budak, Ç. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne ilköğretim programları (1870-1936). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, (3/1), 377-393.
- Çoker, F. (1995). *Türk parlamento tarihi 1919-1923*. C: III. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Dağcı, H. (2008). Maârif vekâleti'nin kuruluşu ve çağdaşlaşma çabaları (1920-1938). Yüksek Lisans Tezi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Eskişehir.
- Ergin, O. N. (1977). *Türk maârif tarihi*. C:III. İstanbul: Eser Matbaası.
- Esemenli, B. (1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ardından. *Türk Kültürü*, (45), 805-806.
- Sarıhan, Z. (1995). *Kurtuluş savaşı günlüğü*. C:III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sarıhan, Z. (1996). *Kurtuluş savaşı günlüğü*. C:IV. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sarıhan, Z. (2013). *Millî mücâdele'de maârif ordusu*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları.
- Serarslan, H. (1995). *Hamdullah Subhi Tanrıöver*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Şapolyo, E. B. (1966). Millî mücâdele'de Hamdullah Suphi. *Türk Kültürü*, (45), 799-801.
- Tanrıöver, H. S. (1987a). *Dağ yolu 1* (1. Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tanrıöver, H. S. (1987b). *Dağ yolu 2* (1. Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tevetoğlu, F. (1986). *Hamdullah Suphi Tanrıöver* (1. Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tulum, A. M. (1966). Tanrıöver ve Türk milliyetçiliği. *Türk Kültürü*, (45),796-798.
- Uçman, A. (2010). Hamdullah Suphi Tanrıöver. *TDVİA*, (39), 574-575.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver'e ait birkaç hatıra. *Türk Kültürü*, (45), 802-804.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Güven, C. & Boyraz, E. Z. (2016). Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ilk Maârif Vekilliği dönemi faaliyetleri, *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 286-317.